

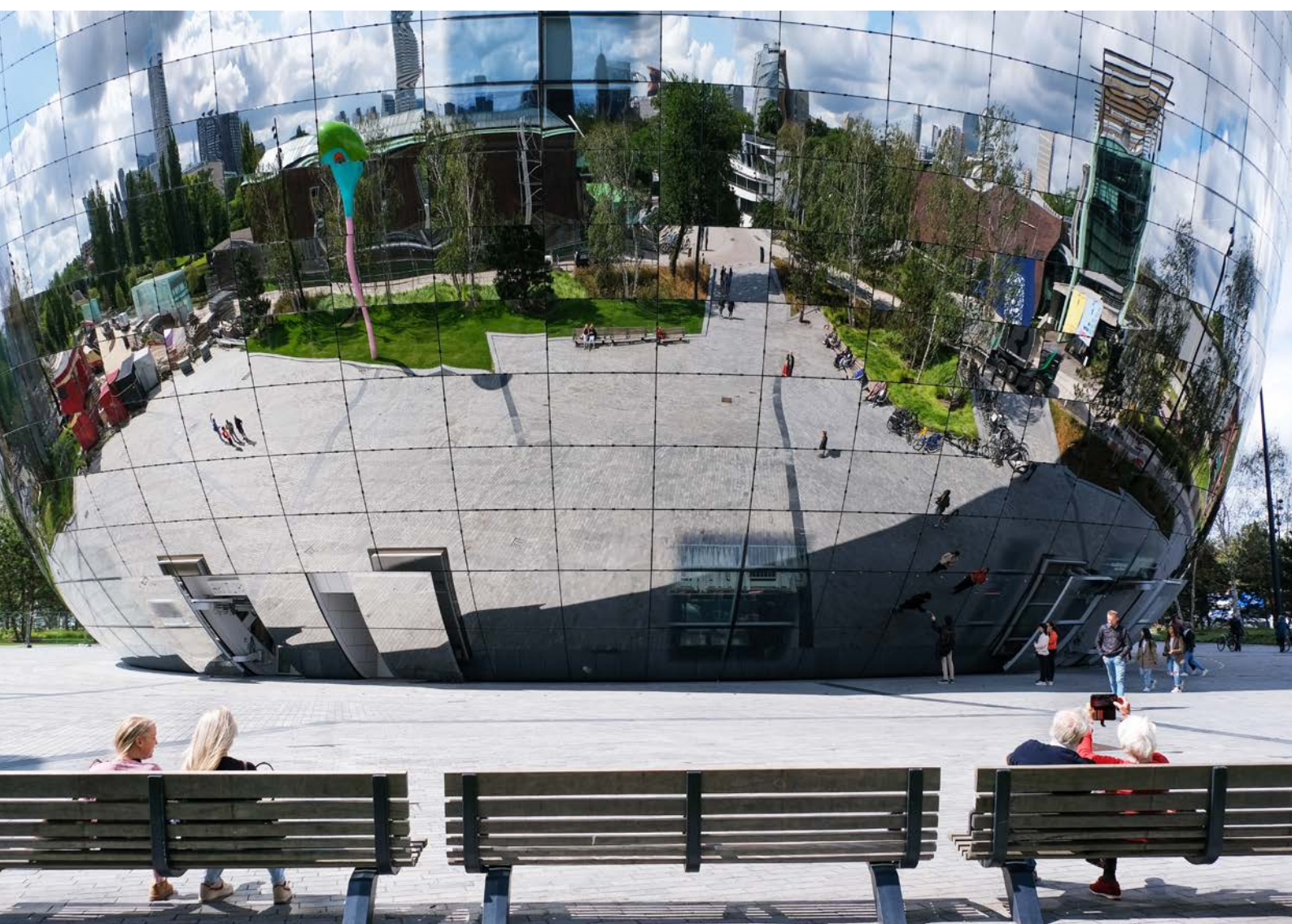

Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting

Migratie als spiegel van maatschappijbeelden

Een onderzoek naar opvattingen in de bevolking over migratie, nationale identiteit, samenleving en politiek

Samenvatting

Migratie als spiegel van maatschappijbeelden

Een onderzoek naar opvattingen in de bevolking over migratie,
nationale identiteit, samenleving en politiek

Sander Kunst

Jaco Dagevos

Marcel Coenders

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de 'Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus'.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2025
Opmaak binnenwerk: Xerox, Den Haag
Eindredactie en productiebegeleiding: Future Communication, Utrecht
Omslagontwerp: Xerox, Den Haag
Foto omslag: ANP | Kim van Dam

Copyright

U mag citeren uit SCP-rapporten, mits u de bron vermeldt.

U mag SCP-bestanden op een server plaatsen mits:

- 1 het digitale bestand (rapport) intact blijft;
- 2 u de bron vermeldt;
- 3 u de meest actuele versie van het bestand beschikbaar stelt, bijvoorbeeld na verwerking van een erratum.

Data

SCP-databestanden, gebruikt in onze rapporten, zijn in principe beschikbaar voor gebruik door derden via DANS: www.dans.knaw.nl.

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau
Postbus 16164
2500 BD Den Haag
www.scp.nl
info@scp.nl

Via onze website kunt u zich kosteloos abonneren op een elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

S.1	Doel en achtergrond van deze studie	5
S.2	Hoe denken Nederlanders over migratie?	7
S.3	Opvattingen over migratie als onderdeel van maatschappijbeelden	13
S.4	Slotbeschouwing	17
	Literatuur	20

S.1 Doel en achtergrond van deze studie

Migratie en integratie zijn sinds de eeuwwisseling politiek saillante thema's (Kriesi et al. 2008; Pellikaan et al. 2007). De afgelopen jaren zijn hier geen uitzondering op. Het kabinet-Rutte IV viel over migratie en in de verkiezingscampagne die volgde, was migratie een dominant thema. Niet alleen in het debat, maar ook als reden van veel kiezers voor hun partijkeuze (Voogd et al. 2024). In de afgelopen jaren hebben verschillende kennisorganisaties, adviesraden en de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (SDO2050) (2024) de regering en de Tweede Kamer opgeroepen tot het formuleren van een duurzame langetermijnvisie op migratiebeleid (ABDTopconsult 2024; Adviesraad Migratie 2022, 2023; Coenders en Dagevos 2024; SDO2050 2024; WRR 2020). Nederland staat voor belangrijke keuzes, onder andere over de aard van het migratiebeleid, de vorm van opvang van asielzoekers en over de mate waarin Nederland wil voldoen aan internationale verdragen en verplichtingen (De Bakker et al. 2023).

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) richt zich op de kwaliteit van de samenleving, de factoren die hierop van invloed zijn en hoe de kwaliteit van de samenleving verbeterd kan worden via beleid (Vermeij et al. 2024). Migratie is van invloed op verschillende aspecten van de kwaliteit van de samenleving. Het raakt aan participatie en vraagstukken van verdeling van maatschappelijke goederen, zoals werk en huisvesting, de relatie tussen burgers en overheid en aan sociale cohesie. Tegen de achtergrond van de huidige politieke discussie en het vaak heftige debat over migratie hebben we onderzoek gedaan naar de opvattingen over migratie die onder de Nederlandse bevolking leven. Ook keken we naar de factoren die deze opvattingen beïnvloeden.

Deze publicatie vat de bevindingen samen van de studie *Migratie als spiegel van maatschappijbeelden*, voorziet deze van duiding en brengt deze in verband met de actuele maatschappelijke en politieke discussie over migratie.

De publicatie heeft de volgende opbouw. Allereerst brengen we in paragraaf 2 in kaart hoe de bevolking denkt over de omvang en samenstelling van de migratie. Welke opvattingen leven er over de komst van migranten? En maken mensen hier onderscheid tussen verschillende vormen van migratie? In het verlengde hiervan ligt de vraag welke criteria men belangrijk vindt bij de beslissing om migranten tot Nederland toe te laten. Verder kijken we welke gevolgen mensen toeschrijven aan migratie. Dit kan bijvoorbeeld gaan om (ervaren) competitie over huisvesting of banen, of over het gevoel dat de culturele eigenheid van het land onder druk komt te staan. De literatuur spreekt hier van ervaren dreiging door migratie (Scheepers et al. 2002). Verder laten we zien hoe opvattingen over migratie zich de afgelopen twintig jaar hebben ontwikkeld. Na dit meer beschrijvende deel bespreken we in paragraaf 3 de uitkomsten van het onderzoek naar de achtergronden van opvattingen over migratie. Tegen deze achtergrond hebben we onderzoek gedaan naar hoe mensen nationale identiteit definiëren en hoe dit is gerelateerd aan opvattingen over omvang en gevolgen van migratie. Tot slot bespreken we in paragraaf 4 enkele aandachtspunten voor het beleid.

Uit deze studie blijkt dat opvattingen over de omvang en samenstelling van migratie, opvattingen over nationale identiteit en de beoordeling van de maatschappelijke impact van migratie, met elkaar samenhangen. Verder stellen we vast dat opvattingen over migratie overlap vertonen met wat mensen denken over de samenleving en de politiek. Mensen die zich grote zorgen maken over de omvang en gevolgen van migratie, vinden vaak dat de samenleving de verkeerde kant op gaat, hebben weinig vertrouwen in de politiek en voelen zich door de politiek niet vertegenwoordigd. Deze 'samenklontering' van opvattingen maakt begrijpelijk waarom de emoties in het debat over migratie hoog kunnen oplopen: het gaat om veel meer dan migratie. Het raakt ook aan fundamentele discussies over wat het betekent om 'Nederlander' te zijn en aan het gevoel erbij te horen en mee te tellen (vgl. Hochschild 2016).

De belangrijkste bron van dit onderzoek is een survey onder de bevolking die in november 2022 is gehouden. Mede vanwege de geschetste actuele context zou men kunnen betogen dat deze bron enigszins gedateerd is. We benutten deze gegevens echter vooral om inzicht te krijgen in factoren die opvattingen over migratie beïnvloeden. Het gaat om het vaststellen van relaties, die zijn over het algemeen robuust over tijd en daardoor minder afhankelijk van wanneer de survey gehouden is. Daarnaast hebben we deze bron gebruikt voor het beschrijven van opvattingen over asiel en migratie.¹

¹ Ook voor het presenteren van beschrijvende gegevens vinden we het verantwoord om deze bron te gebruiken. Het is namelijk niet zo dat opvattingen over deze vraagstukken zeer snel en heftig fluctueren (Coenders en Dagevos 2024; Hendriks et al. 2022; Kustov et al. 2021). Zie verder bijlage B voor een uitgebreide beschrijving van de survey. De bijlagen zijn te vinden op www.scp.nl.

S.2 Hoe denken Nederlanders over migratie?

Substantieel deel van de bevolking wil beperkte migratie naar Nederland

Mensen in Nederland noemen migratie en integratie vaak als een van de belangrijkste maatschappelijke problemen (Kunst et al. 2024). Dit en ander onderzoek laat zien dat een groot deel van de bevolking zorgen heeft over de omvang en samenstelling van migratie. Zorgen die vooral betrekking hebben op asielmigratie naar Nederland (Coenders en Dagevos 2024; Miltenburg et al. 2024). Binnen de bevolking is er weinig steun voor het opnemen van meer asielzoekers dan nu het geval is (9%). Ongeveer een derde van de bevolking vindt dat Nederland de grenzen moet sluiten voor asielzoekers, ook als dit betekent dat Nederland zich dan niet houdt aan internationale afspraken en regels. Dat er zorgen bestaan over de omvang van migratie naar Nederland, betekent echter niet dat een groot deel van de bevolking vindt dat niemand meer mag worden toegelaten. Een grote groep (58%) vindt dat Nederland een morele plicht heeft om mensen op te vangen die vluchten voor oorlog en geweld (vaak door mensen getypeerd als ‘echte’ vluchtelingen) (Coenders en Dagevos 2024). Een meerderheid van de Nederlanders heeft de voorkeur voor een beperkt aantal nieuwkomers. De meeste mensen zijn dus niet voor een volledig opengrenzenbeleid, maar evenmin voor het volledig stopzetten van migratie.

Bevolking denkt verschillend over criteria voor toelating migranten

Mensen zijn dus in de meeste gevallen niet te categoriseren als eenduidig voor of tegen de komst van migranten. Voor het bepalen van wie er wel en niet welkom is in Nederland, maken mensen onderscheid tussen de redenen van migratie en de achtergrond van migranten (De Coninck et al. 2022; Hedegaard en Larsen 2023). We hebben onderzocht welke kenmerken van migranten, volgens de bevolking, van belang zijn in de beslissing om in Nederland te mogen wonen. De volgende kenmerken zijn voorgelegd aan respondenten: een witte huidskleur, een christelijke achtergrond, wel of geen afkomst uit Europa, een goed opleidingsniveau², het beschikken over vakkennis en beroepsvaardigheden die Nederland nodig heeft, het wel of niet spreken van de Nederlandse taal, het wel of niet willen accepteren van de Nederlandse manier van leven³, en de reden van vluchten (onveilige situatie of economische onzekerheid in het herkomstland).

Met behulp van een statistische analyse kunnen we op basis van de genoemde negen kenmerken vier groepen onderscheiden: *laag selectief*, *Europees-verworven selectief*, *gematigd selectief* en *sterk selectief*. Uit de analyse blijkt dat de meningen vooral uiteenlopen als het gaat om het belang dat wordt toegekend aan huidskleur, religie, Europese komaf, opleiding en beroepsvaardigheden (zie figuur S.1).⁴

Een groep die naar schatting uit ongeveer de helft van de bevolking bestaat (*laag selectief*), vindt de genoemde kenmerken naar verhouding het minst belangrijk als toelatingscriteria voor migranten. Dat geldt in het bijzonder voor een witte huidskleur, een christelijke achtergrond en een Europese herkomst; kenmerken die volgens deze groep geen toelatingscriteria zouden moeten zijn. Wel vinden personen in deze groep het van groter belang dat migranten naar Nederland mogen komen vanwege een onveilig of onzeker bestaan in het herkomstland. Naar schatting een kwart van de bevolking vindt alle voorgelegde kenmerken juist wel van belang (*gematigd- en sterk selectief*). Deze groep onderscheidt zich in het bijzonder door de betekenis die zij toekent aan een witte huidskleur en een christelijke en Europese achtergrond.

² De term ‘goed opgeleid’ is in de vragenlijst voorgelegd aan respondenten. Deze formulering van de vraag en de uitgevraagde categorieën hebben we overgenomen uit het European Social Survey. In algemene zin vermijden we het spreken in hiërarchische termen als hoog- of laagopgeleid, omdat dit geen recht doet aan de diversiteit van opleidingsniveaus en de waarde die daaraan wordt gehecht.

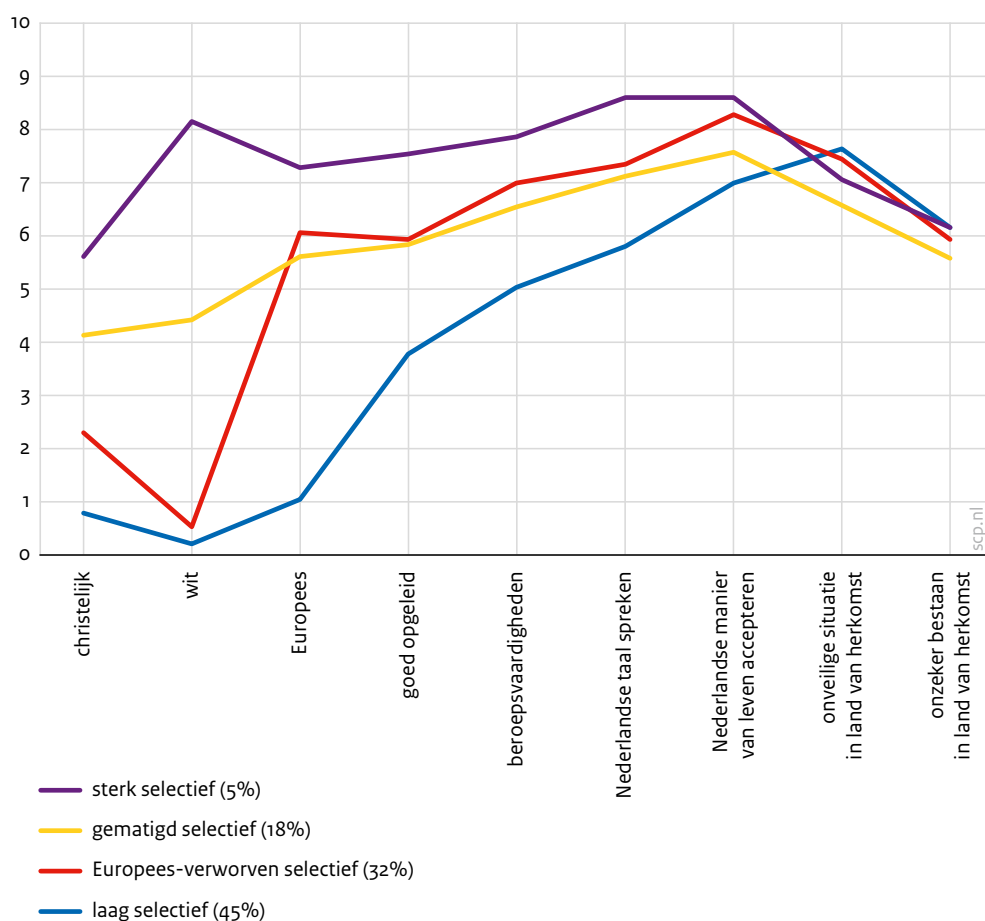
³ Wat mensen precies onder ‘de Nederlandse manier van leven’ verstaan, is waarschijnlijk niet eenduidig. Dit kan reiken van het accepteren van grondbeginselen, zoals het respecteren van de democratische rechtsstaat, tot het eisen van volledige aanpassing aan Nederlandse tradities en gebruiken. Wat dit item vooral vangt, is de opvatting dat migranten onderdeel moeten willen uitmaken van de Nederlandse samenleving. Over hoe dat precies vorm krijgt, zullen mensen verschillen.

⁴ Deze vier groepen zijn op basis van de theorie en data bepaald, via een latenteprofielenanalyse (LPA). Een LPA is een methode waarmee je kunt ontdekken of groepen mensen op elkaar lijken, op basis van verschillende kenmerken (zie voor verdere toelichting bijlage B). Belangrijk om te benadrukken is dat enige onzekerheid gepaard gaat met toewijzing van het groepslidmaatschap.

Ongeveer een derde van de bevolking zit ertussenin (*Europees-verworven selectief*): deze groep hecht weinig waarde aan een witte huidskleur of christelijke achtergrond, maar hecht veel waarde aan een Europese herkomst, opleiding en beroepsvaardigheden die Nederland nodig heeft. Het lijkt erop dat mensen in deze groep vooral (EU-)arbeidsmigranten op het oog hebben.

In grote lijnen lopen de onderscheiden groepen dus van sterk naar weinig selectief. In de groep *laag selectief* zijn mensen met een hbo-/wo-opleiding naar verhouding sterk vertegenwoordigd. Mensen met een bo-/vmbo-opleiding zijn vaker selectiever in hun opvattingen over wie tot Nederland mag worden toegelaten. Ook zijn zij vaker man, hebben zij een lager inkomen en wonen zij vaker in minder stedelijke gebieden.

Figuur S.1 Het door burgers aangegeven belang van verschillende criteria naar profiel, bevolking 18-plus, november 2022 (gemiddelden)^{a b}

- a De resultaten zijn gewogen met weegfactor bestaande uit geslacht, leeftijd en opleiding.
- b Vraagstelling: 'Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u elk van deze kenmerken, bij de beslissing of zo iemand in Nederland zou mogen komen wonen en leven? Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het bij die beslissing dat [zij goed zijn opgeleid/ zij Nederlands kunnen spreken/zij een christelijke achtergrond hebben/zij wit zijn/zij vakkennis en beroepsvaardigheden hebben die Nederland nodig heeft/zij de Nederlandse manier van leven in Nederland volledig accepteren/zij uit Europa komen/zij geen bestaanszekerheid hebben in het land waar zij vandaan komen/er voor hen geen veilige situatie is in het land waar zij vandaan komen]?' Elke antwoordschaal loopt van 0 (zeer onbelangrijk) tot 10 (zeer belangrijk).

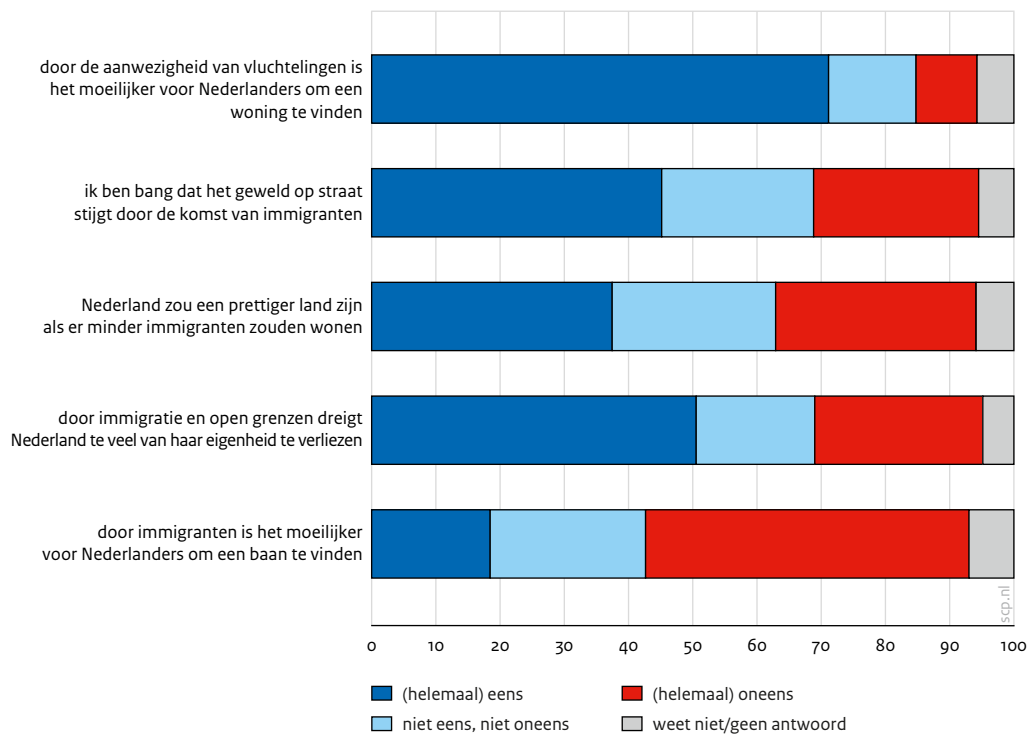
Bron: LISS november 2022

Ervaren dreiging door migratie: woningmarkt, veiligheid en eigenheid Nederland

Om verschillen in opvattingen over migratie te verklaren, wordt vaak verwezen naar de etnische competitietheorie. Deze theorie stelt dat de ervaren dreiging door migratie een belangrijke achterliggende factor is voor opvattingen over migratie (Hainmueller en Hopkins 2014; Scheepers et al. 2002). Gepercipieerde competitie met migranten, om zowel materiële als symbolische goederen, wakkeren negatieve opvattingen over migratie aan (Rios et al. 2018; Shepherd et al. 2018; Stephan et al. 2005). Bij materiële goederen gaat het om onderwerpen als economische positie, veiligheid en sociale status. Symbolische goederen betreffen de cultuur, normen en waarden die als eigen voor een land worden beschouwd. De (feitelijke of ervaren) concurrentie om deze goederen brengt een gevoel van dreiging met zich mee dat het eigen welzijn, of dat van de groep waartoe men zich rekent, onder druk komt te staan.

Uit dit onderzoek blijkt dat zowel het materiële als symbolische een rol speelt: een groot deel van de bevolking is van mening dat vanwege migratie de toegankelijkheid van de woningmarkt onder druk staat en dat Nederland zijn eigenheid verliest. In dit onderzoek is 71% van de ondervraagden het eens of helemaal eens met de stelling dat de aanwezigheid van vluchtelingen het moeilijker maakt voor Nederlanders om een woning te vinden. Ook uit ander SCP-onderzoek (Miltenburg et al. 2024; Den Ridder et al. 2023) komt naar voren dat veel mensen de krapte op de woningmarkt koppelen aan migratie. De helft van de bevolking steunt de uitspraak dat door migratie en globalisering Nederland veel van zijn eigenheid dreigt te verliezen. Een aanzienlijk deel (45%) van de ondervraagden vreest dat het geweld op straat toeneemt door de komst van migranten. Over de vraag of Nederland een prettiger land zou zijn als er minder migranten zouden wonen, zijn de meningen verdeeld: ongeveer een derde is het (helemaal) eens en ongeveer een derde is het (helemaal) oneens. Er is weinig steun voor de stelling dat de aanwezigheid van migranten het moeilijker maakt voor Nederlanders om een baan te vinden; de huidige krappe arbeidsmarkt zal hier een rol in spelen. Lubbers (2022) concludeert ook dat in Nederland migratie vooral door mensen als een bedreiging wordt gezien op het gebied van de woningmarkt, veiligheid en nationale identiteit, en veel minder voor kansen op de arbeidsmarkt.

Figuur S.2 Zorgen omtrent de gevolgen van migratie, bevolking 18-plus, november 2022
(in procenten)^{a b}

a De resultaten zijn gewogen met een weegfactor bestaande uit geslacht, leeftijd en opleiding.

b Vraagstelling: 'Hoe eens of oneens bent u het met de volgende uitspraken?'

Bron: LISS november 2022

Opleidingsgroepen denken zeer verschillend over migratie

Tussen opleidingsgroepen bestaan grote verschillen in opvattingen over migratie en de gevolgen daarvan. Mensen met een basisschool- of vmbo-opleiding maken zich vaker zorgen over migratie, zijn er negatiever over en willen een stringenter beleid (meer grenzen aan migratie, selectievere toelating, minder opvang voor asielzoekers). Ook schrijven zij een grotere impact toe aan migratie: mensen met een basisschool- of vmbo-opleiding zijn beduidend vaker van mening dat door migratie Nederland haar culturele eigenheid verliest, het moeilijker is om een woning te vinden en de veiligheid op straat afneemt. De verschillen met hbo- en wo-geschoolden zijn zeer groot.⁵

⁵ Dit betekent niet dat er per definitie een oorzakelijk verband bestaat tussen opleiding en opvattingen over migratie (Kunst 2022). Alhoewel sommige onderzoeken een effect van opleiding laten zien (Cavallé en Marshall 2019; Margaryan et al. 2021), bestaat er ook bewijs dat de relatie tussen beide (mede) verklaard wordt door achterliggende factoren, zoals het sociale milieu waarin men opgroeit (Feng 2024; Lancee en Sarrasin 2015).

Kader S.1 De Nederlandse publieke opinie in Europees vergelijkend perspectief

Hoe verschilt de publieke opinie in Nederland over migratie met andere Europese landen? Op basis van de European Social Survey (ESS) in 2021-2022 zien we dat Nederland behoort tot de landen die gemiddeld genomen vrij positief over de gewenste omvang en gevolgen van migratie denken. Hiermee lijkt Nederland op haar buurlanden, zoals België, Duitsland en Groot-Brittannië. Daartegenover staan voornamelijk landen in Oost- en Centraal-Europa, zoals Hongarije, Tsjechië en Bulgarije. In deze landen ervaart men gemiddeld genomen meer dreiging door migratie en is er een sterke voorkeur voor zo min mogelijk migratie. Alhoewel Nederland gemiddeld genomen relatief positief tegen migratie aankijkt, gaan er onder deze gemiddelden wel sterke groepsverschillen schuil. In landen zoals Nederland valt hierbij vooral op hoe verschillend opleidingsgroepen over migratie denken. In landen in Centraal- en Oost-Europa denkt men gemiddeld genomen negatiever over migratie, maar zijn de verschillen tussen opleidingsgroepen in de samenleving minder uitgesproken (Heath en Richards 2020).

Denken Nederlanders nu anders over migratie dan jaren geleden?

Zorgen over migratie in de Nederlandse samenleving zijn niet van de laatste jaren. Ongenoegen over migratie, integratie van nieuwkomers en de opvang van asielzoekers werd ook al in de jaren negentig gerapporteerd (zie Irwin en Van Holsteyn 1997). Langlopend opinieonderzoek toont aan dat houdingen ten aanzien van migratie, over een langere periode bezien, niet negatiever en soms zelfs positiever zijn geworden (vgl. Lubbers 2022, die hetzelfde constateert). Gegevens over de periode 2002-2021/22 wijzen op een toenemend aandeel dat voorstander is van het toelaten van migranten. Ook is het aandeel mensen toegenomen dat positieve opvattingen heeft over de gevolgen van migratie. Vergeleken met 2002, zijn in 2021/2022 minder mensen van mening dat migratie een negatief effect heeft op de economie, het culturele leven en de leefbaarheid van Nederland. Deze bevindingen zijn niet uniek voor Nederland. Ook in andere landen wijst onderzoek op ontwikkelingen in de richting van positievere houdingen ten aanzien van migratie (Goubin et al. 2022; De Haas 2023). Een van de mogelijke achterliggende redenen voor deze trend is de veranderende samenstelling van de Nederlandse bevolking in de afgelopen twintig jaar. Jongere generaties hebben de plaats ingenomen van oudere generaties, die gemiddeld genomen kritischer zijn over migratie (McLaren en Paterson 2020; Norris en Inglehart 2019). Nieuwe generaties zijn meer gewend aan een diverse samenleving dan eerdere cohorten.

Dat opvattingen eerder positiever dan negatiever worden, is een bevinding die zich op het eerste gezicht lastig laat rijmen met het huidige, vaak verhitte politieke debat in Nederland en de laatste verkiezingsuitkomst. Dat het debat zo verhit is geraakt, kan niet los worden gezien van de ontwikkeling dat in de afgelopen twintig jaar het thema migratie in de politiek meer op de voorgrond is komen te staan. Er zijn nu meer dan vroeger politieke partijen in Nederland en in Europa die campagne voeren op, en kiezers weten aan te trekken die zich zorgen maken over, migratie en culturele diversiteit (Van der Brug en Van Spanje 2009; Hooghe en Marks 2018; Kriesi et al. 2008). Onvrede over migratie heeft meer dan vroeger een duidelijke uitlaatklep gekregen. Daarnaast wijst onderzoek uit dat mensen thema's als migratie en diversiteit belangrijker zijn gaan vinden voor het bepalen van hun eigen politiek-ideologische oriëntatie en partijvoorkeur (Hakhverdian en Schakel 2024; Kriesi et al. 2008; De Vries et al. 2013). Uit dit en ander onderzoek (Mensink en Miltenburg 2018) weten we dat de meeste mensen niet eenduidig voor of tegen migratie zijn. Het is denkbaar dat kiezers in bepaalde omstandigheden hun restrictievere opvattingen over migratie een groot gewicht geven in hun partijkeuze, zoals in de laatste verkiezingen het geval is geweest (Voogd et al. 2024). Voorbeelden van zulke omstandigheden zijn een sterke toename van migratie of framing in het politieke debat van migratie als oorzaak van uiteenlopende maatschappelijke problemen (Claassen en McLaren 2022; Flores 2018; Lubbers 2022).

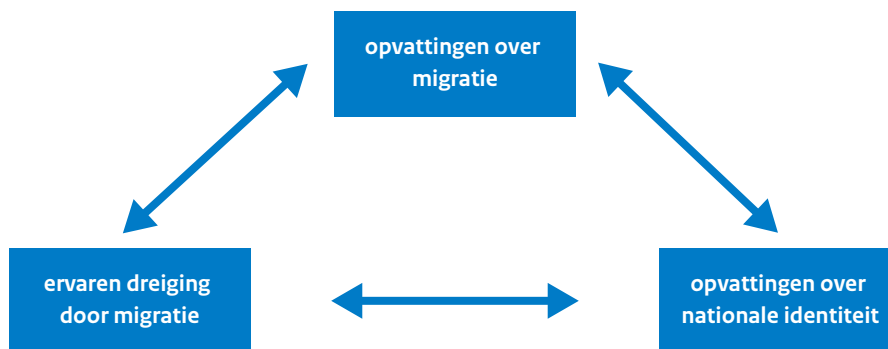
Verder kan het explicieter bespreken van het migratievraagstuk in de politiek en de media de afgelopen twintig jaar, eraan hebben bijgedragen dat mensen minder terughoudend zijn geworden om hun bestaande zorgen over migratie te uiten. Dit past in wat Noelle Neumann (1974) de spiraal van stilte noemt: mensen uiten sneller hun mening naarmate zij er meer vertrouwen in hebben dat andere mensen deze delen. Onderzoek laat zien dat een hogere zichtbaarheid en acceptatie van gestigmatiseerde opvattingen ervoor zorgen dat mensen ook minder schaamte ervaren om zelf voor hun voorkeuren uit

te komen (Dinas et al. 2024). Zo toont Valentim (2021) bijvoorbeeld aan dat de electorale doorbraak van rechts-populistische partijen ervoor zorgt dat mensen minder terughoudend worden om ervoor uit te komen zelf ook op een dergelijke partij te stemmen. Deze normalisering van ongenoegen over migratie kan mogelijk ook betekenen dat het voor mensen makkelijker is geworden om hun steun uit te spreken voor vergaande beleidskeuzes, zoals het sluiten van grenzen voor asielzoekers.

S.3 Opvattingen over migratie als onderdeel van maatschappijbeelden

Een van de vragen uit het onderzoek is in hoeverre er een verband is tussen de kijk op nationale identiteit, en opvattingen over migratie en de gevolgen daarvan. Verder onderzochten we welk verband er bestaat tussen het belang dat aan bepaalde toelatingscriteria wordt toegekend en de mate van ervaren dreiging door migratie. Het blijkt dat opvattingen over migratie, ervaren dreiging door migratie en opvattingen over nationale identiteit met elkaar samenhangen (zie figuur S.3). Hoe deze verbanden eruitzien, is onderwerp van deze paragraaf.

Figuur S.3 Samenhang tussen opvattingen over migratie, ervaren dreiging door migratie en opvattingen over nationale identiteit

Bron: SCP

Inkleuring van nationale identiteit gaat hand in hand met ervaren dreiging door migratie

Uit dit en ander onderzoek blijkt dat een deel van de bevolking van mening is dat Nederland door migratie en globalisering haar eigen nationale identiteit verliest (zie ook Dekker et al. 2020). Wij hebben in dit onderzoek gekeken naar de wisselwerking tussen de beleving van de nationale identiteit en opvattingen over migratie. Nationale identiteit wordt vaak beschouwd als een belangrijke bron voor hoe mensen over migratie denken (Riek et al. 2006; Verkuyten 2009). Het is een begrip dat meerdere dimensies omvat (Huddy en Del Ponte 2019). Nationale identiteit betreft onder andere de mate waarin men zich verbonden voelt met het eigen land en in hoeverre men patriottistisch of chauvinistisch is. Alhoewel beide concepten zich beroepen op nationale trots, richt patriottisme zich op liefde en zorg voor het eigen land, terwijl chauvinisme deze trots combineert met de opvatting dat het eigen land superieur is aan andere landen.

Verder raakt nationale identiteit aan de vraag: aan welke criteria moet iemand voldoen om als ‘echte’ Nederlander te worden gezien? Hierbij kan het gaan om civiele criteria, zoals het spreken van de Nederlandse taal of het onderschrijven van de Nederlandse cultuur en tradities. Ook kan men het Nederlandschap ook definiëren in etnische termen, zoals geboren zijn in Nederland, het hebben van een specifieke huidskleur of het aanhangen van een bepaalde religie. Een sterk etnische inkleuring van de nationale identiteit wordt ook wel nativisme genoemd. In de kern gaat dit over de gedachte dat het Nederlandse volk en haar cultuur worden bedreigd door minderheden. In deze opvatting kunnen bepaalde groepen geen onderdeel uitmaken van de samenleving vanwege hun religieuze, culturele en etnische kenmerken (Duyvendak en Kesic 2022).

Twee facetten van nationale identiteit blijken maar zwak samen te hangen met ervaren dreiging door migratie: de mate waarin men zich verbonden voelt met Nederland en de mate waarin men patriottisme onderschrijft. Anders is dit voor chauvinistische opvattingen die uitdrukken dat Nederland en Nederlanders ten opzichte van andere landen en volkeren beter zijn. Mensen die deze mening hebben, ervaren vaker een sterke dreiging door migratie. Datzelfde geldt voor mensen die het Nederlanderschap in sterke mate definiëren in zowel etnische als civiele criteria, zoals het in Nederland geboren zijn, het hebben van een witte huidskleur en het spreken van de Nederlandse taal en zichzelf Nederlander voelen. Wie genoemde criteria belangrijk vindt voor de vraag of iemand een 'echte' Nederlander is, is vaker van mening dat migratie nadelige gevolgen heeft voor Nederland. Ervaren dreiging door migratie gaat dus samen met een specifieke interpretatie van wie tot 'wij' behoort. Verder blijkt dat mensen die ontevreden zijn over hun financiële situatie vaker dreiging ervaren door migratie. Aspecten van materiële deprivatie en ervaren kansenongelijkheid spelen dus ook een rol in de manier van kijken naar de gevolgen van migratie. Opvattingen over nationale identiteit verschillen sterk tussen groepen in de samenleving: het zijn vooral jongeren en hbo-/wo-opgeleiden die de nationale identiteit niet sterk koppelen aan etnisch-culturele kenmerken. Het contrast met bo-/vmbo-opgeleiden is zeer groot. Al eerder stelden we grote verschillen vast tussen opleidingsgroepen en opvattingen over dreiging van migratie en de voorkeur voor restrictief toelatingsbeleid.

Sterke samenhang tussen ervaren dreiging, nationale identiteit en toelatingscriteria migranten

Ervaren dreiging door migratie en opvattingen over wie er toegelaten mag worden in Nederland hangen met elkaar samen. Mensen die een geringe dreiging door migratie ervaren, vinden dat afkomst of huidskleur weinig van belang moet zijn voor toelating van migranten. Zij vinden het vooral belangrijk dat migranten meedoen aan de Nederlandse samenleving. Mensen die van mening zijn dat toegang tot Nederland afhankelijk is van een groot aantal toelatingscriteria (waaronder huidskleur, Europese afkomst, geloof, opleiding en beroepsvaardigheden) ervaren meer dreiging door migratie. Zij vinden dat de komst van migranten beperkt moet worden.

Een vergelijkbare relatie bestaat tussen opvattingen over nationale identiteit en het belang van toelatingscriteria. Degenen die nationale identiteit niet beschouwen in termen als 'zich Nederlander voelen', het delen van de Nederlandse cultuur, Nederlands spreken, Nederlandse ouders hebben en in Nederland geboren zijn, vinden afkomst en huidskleur geen relevante toelatingscriteria. Omgekeerd hechten mensen voor wie de nationale identiteit gelijkstaat aan culturele en etnische kenmerken van het Nederlanderschap aan meer van de genoemde selectiecriteria voor de toelating van migranten.

Opvattingen over migratie tonen fundamenteel verschil in visies op culturele pluriformiteit

Opvattingen van burgers over migratie staan dus niet op zichzelf, maar maken deel uit van een bundel opvattingen, waarbij er een sterke samenhang bestaat tussen a) opvattingen over toelating van migranten, b) ervaren dreiging door migratie en c) definiëring van nationale identiteit.

Over het geheel genomen zijn mensen voor selectievere toelating van migranten als ze er meer negatieve gevolgen aan verbinden en als ze een meer etnisch-culturele definitie van nationale identiteit hanteren. Deze 'samenklontering' van opvattingen weerspiegelt verschillende visies op wie tot Nederland behoort en wie tot Nederland mag gaan behoren. Het gaat om het perspectief op culturele pluriformiteit van de samenleving. Daar lopen de meningen sterk over uiteen. Er is een forse groep – naar schatting een derde van de bevolking – die vooral voordelen ziet in culturele homogeniteit.⁶ Een ongeveer even grote groep benadrukt juist de voordelen van culturele pluriformiteit. De overgebleven groep, ook een derde, zit ertussenin. Het zijn fundamenteel verschillende maatschappijvisies op culturele verscheidenheid en de criteria van het Nederlanderschap die op hun beurt samenhangen met opvattingen over het toelaten van migranten en op de beoordeling van de gevolgen van migratie. Opvattingen over migratie raken aan

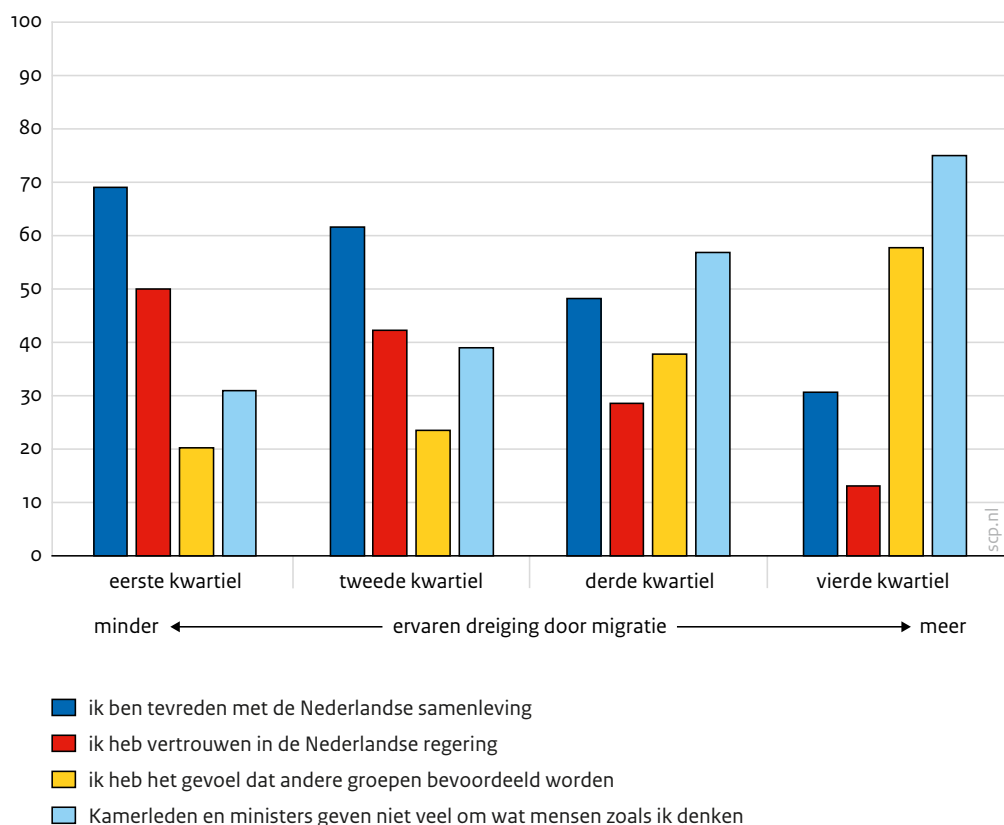
⁶ Aan de respondenten is de volgende stelling voorgelegd: 'Het is beter voor een land als bijna iedereen dezelfde gewoonten deelt.' 30% is het hier (helemaal) mee eens, 37% is het hier (helemaal) mee oneens, 29% is neutraal en 5% weet het niet.

concurrerende visies over de betekenis van ‘echte’ Nederlander zijn en er wel of niet bij horen. Dit maakt het begrijpelijk dat het politieke debat over migratie en migratiebeleid vaak intens en emotioneel van aard is, en zich daarmee onderscheidt van meer prozaïsche kwesties, zoals belastinghervormingen (Norris en Inglehart 2019).

Opvattingen over migratie zijn vervlochten met andere opvattingen over samenleving en politiek

Deze bundel van opvattingen over migratie is, naast eerdergenoemde opvattingen, sterk vervlochten met maatschappelijk onbehagen, politiek vertrouwen, ervaren representatie en ervaren achterstelling van groepen. Wie veel dreiging ervaart als gevolg van migratie, heeft gemiddeld genomen weinig vertrouwen in de Nederlandse regering. Daarnaast voelt deze groep zich niet vertegenwoordigd door Kamerleden en ministers, is ontevreden met de Nederlandse samenleving en vindt dat andere groepen bevoordeeld worden. Figuur 5.4 biedt hiervoor de empirische onderbouwing. In deze figuur onderscheiden we vier groepen die uiteenlopen in de mate waarin zij dreiging ervaren door migratie. We zien een duidelijke samenhang met ervaren tevredenheid over de Nederlandse samenleving, het vertrouwen in de regering, de mate waarin men zich gerepresenteerd voelt en ervaren kansenongelijkheid.

Figuur 5.4 Samenhang tussen ervaren dreiging door migratie en opvattingen over samenleving en politiek, bevolking 18-plus, november 2022 (in procenten)^{a b c d e f}

- a De resultaten zijn gewogen met een weegfactor bestaande uit geslacht, leeftijd en opleiding.
- b De ervaren dreiging is gemeten aan de hand van een samengestelde schaal op basis van vijf stellingen: 1) ‘Door de aanwezigheid van vluchtelingen is het moeilijker voor Nederlanders om een woning te vinden’; 2) ‘Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen’; 3) ‘Door immigranten is het moeilijker voor Nederlanders om een baan te vinden’; 4) ‘Ik ben bang dat het geweld op straat stijgt door de komst van immigranten’ en 5) ‘Door immigratie en open grenzen dreigt Nederland te veel van zijn eigenheid te verliezen.’ De schaal loopt van 1 tot 5, waarbij een hogere score meer ervaren dreiging aangeeft (zie bijlage B voor verdere toelichting). De schaal is hier opgedeeld in vier kwartielen van ongeveer 25% van de respondenten. Hoe hoger het kwartiel, des te meer dreiging mensen ervaren.

- c Vraagstelling: 'Kunt u met een cijfer van 0 tot en met 10 aangeven hoe ontevreden of tevreden u bent over de Nederlandse samenleving?' Hoe hoger het cijfer, hoe groter de tevredenheid. Weergegeven is het percentage wat gelijk of hoger dan een 6 geeft.
- d Vraagstelling: 'Hoeveel vertrouwen heeft u persoonlijk in de Nederlandse regering?' De schaal loopt van 0 tot 10, waarbij een hoger cijfer een groter vertrouwen betekent. Weergegeven is het percentage wat gelijk of hoger dan een 6 geeft.
- e Vraagstelling: 'In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende uitspraak: Ik heb het gevoel dat sommige groepen bevoordeeld worden ten koste van mensen zoals ik.' Weergegeven is het percentage dat het eens of helemaal eens is.
- f Vraagstelling: 'In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende uitspraak: Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken'. Weergegeven is het percentage dat het eens of helemaal eens is.

Bron: LISS november 2022

Op welke manier zorgen over migratie en een sterk gevoel van dreiging door migratie, maatschappelijk onbehagen, politiek vertrouwen, ervaren representatie en ervaren kansengelijkheid elkaar precies beïnvloeden, is moeilijk te zeggen. Wat we in dit onderzoek hebben vastgesteld, is dat deze attitudes sterk met elkaar samenhangen. Enerzijds kunnen grieven over migratie een voedingsbodem zijn voor politieke en maatschappelijke onvrede. Anderzijds is het mogelijk dat bestaande onvrede door bijvoorbeeld bestaansonzekerheid, verlies aan eigenwaarde of gebrek aan grip op het eigen leven, worden geprojecteerd op migratie (Dekker et al. 2020; Geurkink en Miltenburg 2023). Negatieve opvattingen over migratie staan dus niet op zichzelf, maar zijn onderdeel van een breder gevoel dat het niet goed gaat met de samenleving en de politiek, en van de overtuiging niet gezien te worden en niet mee te tellen (vgl. Hochschild 2016).

Soortgelijke resultaten vinden we ook terug in ander onderzoek. Uit recent onderzoek (Coenders en Dagevos 2024) blijkt dat mensen vrij negatief oordelen over de mate waarin de regering rekening houdt met de wensen van burgers in het asielbeleid. Daarbij vindt men dat de regering de belangen van groepen daarbij niet zorgvuldig genoeg afweegt en niet genoeg resultaten boekt. Hoe negatiever deze oordelen over het functioneren van de regering, des te lager het vertrouwen in de overheid (Geurkink en Van Noije 2024). Eerder onderzoek (Dekker et al. 2020; Geurkink en Miltenburg 2023; Postmes et al. 2017) wees eveneens op de relatie tussen onvrede over migratie en globalisering en een breder gevoel van maatschappelijk onbehagen.

S.4 Slotbeschouwing

Uit dit onderzoek blijkt een overlap in ervaren dreiging door migratie, maatschappelijk onbehagen, politiek vertrouwen, ervaren achterstelling en nationale identiteit. Die samenballing van opvattingen kan mogelijk verklaren waarom de emoties in het debat over migratie hoog kunnen oplopen: het gaat om veel meer dan migratie. Het gaat ook om fundamentele verschillen in hoe we tegen de samenleving, de politiek en ervaren kansengelijkheid aankijken (Bornschieer et al. 2021; Gidron en Hall 2020; Hochschild 2016). In de laatste verkiezingsuitslag en in het huidige kabinet is er een sterker vertegenwoordigde stem van delen van de bevolking met zorgen over (de gevolgen van) migratie. Deze delen van de bevolking definiëren de nationale identiteit ook meer in etnisch-culturele kenmerken. Het gaat om groepen die in de voorbije jaren vaak minder door de politiek vertegenwoordigd werden en dit ook zo ervoeren (Schakel 2021; Schakel en Van der Pas 2021). Als slotbeschouwing willen we aandacht vragen voor twee onderwerpen: 1) zorgen over migratie worden niet alleen weggenomen via migratiebeleid en 2) het belang van een evenwichtig en reëel debat over migratie.

Houd oog voor bredere gevoelens van maatschappelijk onbehagen en percepties van overheidsfunctioneren

Een substantiële groep burgers vindt het problematisch dat de regering niet in staat lijkt te zijn om de migratieproblematiek op te lossen (Coenders en Dagevos 2024; Den Ridder et al. 2023). Migratie kan daardoor een symbool van falend overheidsbeleid worden (Scheffer 2018) en maatschappelijk onbehagen aanjagen (WRR 2023). Het is mede tegen deze achtergrond dat recente rapporten pleiten voor het formuleren van een duidelijke visie op het Nederlandse migratiebeleid (Adviesraad Migratie 2022, 2023; SDO2050 2024; WRR 2020). Er is behoefte aan een duidelijke visie op het Nederlandse migratiebeleid (Adviesraad Migratie 2022, 2023; SDO2050 2024; WRR 2020). Bewuste keuzes over welke vormen van migratie (en in welke omvang) wenselijk zijn kan uiteindelijk grip en perspectief bieden voor mensen (zie ook Scheffer 2018). De uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen in november 2023 is hier eveneens een uiting van. Het is een sterke oproep van de bevolking om werk te maken van migratiebeleid. Tegelijkertijd wijst dit onderzoek erop dat de oplossing voor het verminderen van zorgen over migratie niet louter gezocht moet worden in het migratiebeleid (zie ook Lubbers 2022: 28). De afgelopen jaren hebben mensen te maken gekregen met de COVID-19-pandemie, de oorlog in Oekraïne, en meest recent de oorlog tussen Hamas en Israël. Men maakt zich zorgen over de beschikbaarheid van woonruimte en stijgende prijzen (Kunst et al. 2024). Ook ervaren mensen dat ze geconfronteerd worden met complexe maatschappelijke uitdagingen, zoals klimaatverandering, digitalisering en demografische veranderingen (Van Oudenhoven-van der Zee 2024). Hierdoor kan het beeld ontstaan dat de samenleving stuurloos is en de politiek niet bij machte is om een daadkrachtig antwoord hierop te formuleren. Samen resulteert dit in een situatie waarin mensen onzeker zijn over hun eigen bestaan. Onderzoek laat zien dat gevoelens van onbehagen, onzekerheid en existentiële dreiging openheid voor diversiteit vermindert bij mensen (Geurkink en Miltenburg 2023; Van der Zee et al. 2004; Van der Zee en Van der Gang 2007). Dit voedt negatieve opvattingen over migratie. Belangrijk is dan ook om in bredere zin diffusere gevoelens van (maatschappelijke) onzekerheid te adresseren en de relatie tussen burger en overheid te versterken. Dit vraagt tevens om een overheid die nieuwsgierig is naar de onderliggende zorgen en maatschappijbeelden van mensen (vgl. Schaper en Hartman 2023). Hierbij kan de aandacht uitgaan naar het vergroten van economische, sociale en culturele hulpbronnen van mensen en het investeren in gepaste inzet van democratische vernieuwingen (Geurkink en Miltenburg 2023; Van Oudenhoven-van der Zee 2024).

Het belang van een evenwichtig en reëel debat over migratie

Wordt het migratievraagstuk steeds meer een dovemansgesprek?

Het migratiedebat van de afgelopen jaren mag gerust verhit worden genoemd. Op basis van deze studie begrijpen we beter waarom dit debat met de nodige emoties gepaard gaat: het gaat niet alleen om fundamenteel verschillende opvattingen over de gewenste omvang van migratie en de impact die migratie op de samenleving heeft, maar ook om uiteenlopende ideeën over nationale identiteit, toelatingscriteria en het gevoel erbij te horen. Verschil van mening hoort bij de democratie, maar opvattingen over migratie lijken steeds meer de grondslag te vormen voor affectieve polarisatie (Harteveld 2021): mensen zijn het niet alleen met elkaar oneens, maar andersdenkenden hebben een afkeer van elkaar en wantrouwen elkaar. Dat leidt ertoe dat mensen niet meer met elkaar willen en kunnen praten. Een andere mening staat gelijk aan een negatief oordeel over die persoon. Dat zet de onderlinge verhoudingen in de samenleving onder druk. Het migratievraagstuk dreigt zo steeds meer het karakter aan te nemen van een dovemansgesprek.

Die toegenomen polarisatie over het thema migratie lijkt haaks te staan op de ontwikkeling van opvattingen over migratie over de tijd. Onze bevindingen wijzen eerder op stabiele of zelfs positievere houdingen over migratie en migranten dan op een sterke toename van negatieve houdingen. In die zin lijkt er sprake te zijn van een zekere normalisering van diversiteit in de samenleving. Tegelijkertijd zien we dat een groot deel van de bevolking zich zorgen maakt over migratie en tamelijk strikt is in wie tot de Nederlandse samenleving behoort of kan behoren. Bij een dergelijk strikte definiëring ligt nativisme op de loer. Daarbij worden migranten, maar ook personen die tot de tweede of derde generatie behoren, nooit als ‘echt’ onderdeel van de samenleving beschouwd, maar zelfs eerder als bedreiging (Duyvendak en Kesic 2022). Zij worden bovendien in de Nederlandse politiek veel minder gehoord (Dagevos en Vermeulen 2024). Ook hierdoor zetten opvattingen over migratie en er wel of niet bij horen de sociale verhoudingen onder druk.

Gepolariseerd debat staat brede afwegingen voor migratiebeleid in de weg

Scheffer (2018) signaleert dat in het heftige debat over migratie middenposities schaars zijn. Er worden alleen nadelen of juist uitsluitend voorbeelden van gunstige gevolgen van migratie naar voren gebracht. In dezelfde lijn signaleert hij dat de discussie over migratie dikwijls wordt gekoppeld aan een schuldvraag. Enerzijds zouden migranten de zittende bevolking tot vreemdelingen in eigen land maken. Anderzijds zou de zittende bevolking xenofobe opvattingen hebben en nieuwkomers voortdurend in een slecht daglicht stellen. Volgens De Haas (2023: 18-19) hebben pro- en anti-migratiegroepen zich steeds verder ingegraven, waarbij – analoog aan Scheffer – de ene groep de gevolgen van migratie overdrijft en de andere groep de voordelen van migratie te rooskleurig neerzet. Dit zet niet alleen de sociale verhoudingen onder druk. Ook wordt het door deze polarisering moeilijker om tot afgewogen migratiebeleid te komen, omdat er meer wordt gesproken over wat migratie zou moeten zijn, in plaats van wat het daadwerkelijk is (De Haas 2023: 18). Als gevolg van het uitblijven van resultaten van het migratiebeleid, kan dit het politiek vertrouwen bij mensen onder druk zetten en onvrede verder opstoken (Geurkink en Van Noije 2024).

Hoewel veel mensen de voorkeur uitspreken voor minder migratie en een restrictief beleid, zijn de opvattingen over migratie tegelijkertijd opvallend gelaagd. Binnen de bevolking bestaat een brede middengroep die genuanceerd denkt over migratie en de mogelijkheden van het beleid om hier wat aan te doen. Zij combineren de zorg over de omvang van de migratie met de opvatting dat er ruimte moet zijn voor bepaalde groepen migranten. Onderzoek wijst uit dat veel mensen zich ergeren aan de verharde toon in het publieke debat en het gebrek aan ruimte voor nuance, compromis en begrip voor elkaars standpunt (Miltenburg et al. 2022). Zij zien een ontwikkeling in de samenleving waarbij vooral de extremen aan het woord zijn, terwijl veel mensen de gelaagdheid in opvattingen over migratie terug zouden willen zien in het politieke debat.

Het ontbreken van een open en constructief debat brengt met zich mee dat, we noemden het al, vooral aandacht is voor eenzijdige positieve of juist negatieve gevolgen van migratie. Hierdoor is er veel ruimte voor bepaalde frames en categorisaties die het debat sterk kunnen beïnvloeden. Een voorbeeld van

een frame is dat de kansen op de woningmarkt door de komst van vluchtelingen sterk zijn verminderd. Ook uit dit onderzoek blijkt dat een groot deel van de bevolking deze mening heeft. Berekeningen laten zien dat bij een gemiddelde wachttijd van 7 jaar voor een sociale huurwoning, deze afneemt naar gemiddeld 6,4 jaar als statushouders daar geen toegang meer toe zouden hebben (Smeets 2024). De invloed van de komst van statushouders op de toegang tot sociale huurwoningen is minder groot dan in het politieke en maatschappelijke debat soms voorgesteld. In dit verband wordt wel gesproken van 'culturalisering' van maatschappelijke vraagstukken (Oudenampsen 2024): maatschappelijke vraagstukken, zoals sociale samenhang, krapte op de woningmarkt en bestaansonzekerheid worden in de politieke en maatschappelijke discussie monocausaal toegeschreven aan migratie en migranten, terwijl andere oorzaken onderbelicht blijven.

In het heftige discours over migratie zijn de afgelopen jaren verschillende adviezen en rapporten verschenen die, op basis van een evenwichtige analyse, voorstellen hebben gedaan voor toekomstig migratie- en opvangbeleid (ABDTopconsult 2024; Adviesraad Migratie 2022, 2023; Coenders en Dagevos 2024; SDO 2050 2024; WRR 2020). Zij hebben in de analyse met elkaar gemeen dat migratie zowel positieve als negatieve gevolgen heeft. Migratie kan bijdragen aan het terugdringen van (toekomstige) tekorten op de arbeidsmarkt en publieke voorzieningen (met name de zorg) betaalbaar houden. Tegelijkertijd heeft migratie gevolgen voor de woningmarkt, de beschikbare ruimte en voor het gebruik van water en elektriciteit. Ook wordt geconstateerd dat de integratie van bepaalde groepen migranten niet zonder problemen verloopt. Het advies in genoemde rapporten is om veel beter na te denken over de omvang en samenstelling van de migratie en om migratiebeleid te koppelen aan doelstellingen voor de toekomstige ontwikkeling (sociaal, economisch, ecologisch) van Nederland. Migratiebeleid en sociaal-economisch beleid zijn aan elkaar verbonden, ze dragen bij aan hoe Nederland zich de komende jaren gaat ontwikkelen. Daarbij bepaalt sociaal-economisch beleid in belangrijke mate de omvang en samenstelling van (arbeids)migratie.

Bij een evenwichtige benadering van het migratievraagstuk past ook een reële voorstelling van de invloed van het migratiebeleid. De mogelijkheden van een nationale overheid om asielmigratie op korte termijn terug te dringen, zijn betrekkelijk beperkt (Adviesraad Migratie 2022). Internationale regelgeving en afspraken vormen de basis, maar het aanpassen daarvan vergt een lange adem. Ingrijpen in (EU-) arbeidsmigratie is eveneens ingebed in internationale afspraken. Het beïnvloeden daarvan zal vooral via sociaal-economisch beleid vorm moeten krijgen: de aard van werkgelegenheid (bijvoorbeeld het aandeel flexibele banen) en toezicht op arbeidsomstandigheden zijn daar voorbeelden van, die wel evenzeer tijd vergen. Het migratiebeleid bevindt zich in een complex krachtenveld (Coenders en Dagevos 2024). Engbersen (2024) onderscheidt 'vier zielen' in de borst van liberale democratieën. Dit zijn nationale gemeenschappen met een representatieve democratie, die in toenemende mate een hang vertonen naar minder migratie en naar een restrictief beleid. Daarnaast kenmerken liberale democratieën zich door hun grondwettelijke basis met fundamentele rechten voor burgers, rechterlijke toetsing, het nastreven van gelijke behandeling en het eerbiedigen van internationale verdragen. Migratie en de daarop gerichte beleidskeuzes worden tot slot beïnvloed door de belangen van het bedrijfsleven en de daaraan verbonden behoefte aan arbeidskrachten. In dezelfde lijn spreekt De Haas (2023) over het 'migratietrilemma', bestaande uit de volgende drie factoren: de wens vanuit de politiek om migratie te beteugelen, economische actoren die doorgaans het tegenovergestelde nastreven en internationale mensenrechtenverdragen die de toegang en rechten van migranten vastleggen. Op het terrein van het migratiebeleid spelen tegengestelde belangen en wensen en zijn er geen gemakkelijke en snelle oplossingen (Kok en Wijnkoop 2024). Als door het beleid gestelde hoge verwachtingen uiteindelijk loze beloftes blijken te zijn, kan dit het gebrek aan vertrouwen en zelfs cynisme richting de politiek alleen maar verder aanjagen. Mogelijk vooral bij de groep die toch al geen hoge pet van de overheid op heeft.

Literatuur

- ABDTopconsult (2024). *Bouwstenen voor het asielbeleid en asielstelsel*. Den Haag: ABDTopconsult.
- Adviesraad Migratie (2022). *Realisme rond richtgetallen: kansen en risico's van streefcijfers en quota in het migratiebeleid*. Den Haag: Adviesraad Migratie.
- Adviesraad Migratie (2023). *Naar een toekomstgericht migratiebeleid. Notitie voor programma's Tweede Kamerverkiezingen*. Den Haag: Adviesraad Migratie.
- Bakker, Erik de, Marcel Coenders en Jaco Dagevos (2023). Asiel en migratie In: Willem Huijnk, Debbie Verbeek-Oudijk en Roel Willems (red.), *Kwesties voor het kiezen. Maatschappelijke thema's voor de Tweede Kamerverkiezingen 2023* (p. 31-38). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bornschie, Simon, Silja Häusermann, Delia Zollinger en Céline Colombo (2021). How "Us" and "Them" Relates to Voting Behavior. Social Structure, Social Identities, and Electoral Choice. In: *Comparative Political Studies*, jg. 54, nr. 12, p. 2087-2122 (doi.org/10.1177/0010414021997504).
- Brug, Wouter van der en Joost van Spanje (2009). Immigration, Europe and the 'new' cultural dimension. In: *European Journal of Political Research*, jg. 48, nr. 3, p. 309-334 (doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.00841.x).
- Cavaillé, Charlotte en John Marshall (2019). Education and Anti-Immigration attitudes: Evidence from Compulsory Schooling Reforms across Western Europe. In: *American Political Science Review*, jg. 113, nr. 1, p. 254-263 (doi.org/10.1017/S0003055418000588).
- Claassen, Christopher en Lauren McLaren (2022). Does Immigration Produce a Public Backlash or Public Acceptance? Time-Series, Cross-Sectional Evidence from Thirty European Democracies. In: *British Journal of Political Science*, jg. 52, nr. 3, p. 1013-1031.
- Coenders, Marcel en Jaco Dagevos (2024). Asiel en migratie. In: Lotte Vermeij, Yvonne de Kluizenaar, Mark Reijnders en Marcel Coenders (red.), *Koersen op kwaliteit van de samenleving. Sociale en Culturele Ontwikkelingen 2024* (p. 104-120). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Coninck, David De, Maria Duque, Seth Schwartz, Koen Matthijs, Jan Van Bavel en Leen d'Haenens (2022). Applying the CARIN Criteria to Migrant Settlement: Cross-National Validation of the Migrant Deservingness Scale. In: *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, jg. 22, nr. 4, p. 1-18.
- Dagevos, Jaco en Floris Vermeulen (2024). *Is de politiek er voor iedereen?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, Paul, Evelien Boonstoppel, Menno Hurenkamp, Iris Middendorp en Evelien Tonkens (2020). *Dealen met de grote wereld*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dinas, Elias, Sergi Martínez en Vincente Valentim (2024). Social Norm Change, Political Symbols, and Expression of Stigmatized Preferences. In: *The Journal of Politics*, jg. 86, nr. 2, p. 488-506.
- Duyvendak, Jan Willem en Josip Kesic (2022). *The Return of the Native: Can Liberalism Safeguard Us Against Nativism?* Oxford: Oxford University Press.
- Engbersen, Godfried (2024). Minder migratie? Dan zijn harde keuzes vereist. In: NRC, 14 januari 2025.
- Feng, Qinya (2024). Triangulating the Relationship Between Education and Attitudes Toward Immigration. In: *Journal of Experimental Political Science*, p. 1-16.
- Flores, René (2018). Can Elites Shape Public Attitudes Toward Immigrants? Evidence from the 2016 US Presidential Election. In: *Social Forces*, jg. 96, nr. 4, p. 1649-1690.
- Geurkink, Bram en Emily Miltenburg (2023). *Somber over samenleving? Een studie naar verschillen in maatschappelijk onbehagen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Geurkink, Bram en Lonneke van Noije (2024). Ervaren overheidsfunctioneren als verklaring voor groepsverschillen in vertrouwen. In: Lotte Vermeij, Yvonne de Kluizenaar, Mark Reijnders en Marcel Coenders (red.), *Koersen op kwaliteit van de samenleving* (p. 149-163). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gidron, Noam en Peter Hall (2020). Populism as a Problem of Social Integration. In: *Comparative Political Studies*, jg. 53, nr. 7, p. 1027-1059 (doi.org/10.1177/0010414019879947).
- Goubin, Silke, Anna Ruelens en Ides Nicaise (2022). *Trends in attitudes towards migration in Europe. A comparative analysis*. Leuven: HIVA - Research Institute for Work and Society.
- Haas, Hein de (2023). *Hoe migratie echt werkt: Het ware verhaal over migratie aan de hand van 22 mythen*. Amsterdam: Spectrum.

- Hainmueller, Jens en Daniel Hopkins (2014). Public Attitudes Toward Immigration. In: *Annual Review of Political Science*, jg. 17, p. 225-249 (doi.org/10.1146/annurev-polisci-102512-194818).
- Hakhverdian, Armen en Wouter Schakel (2024). Identificeren kiezers zich als 'links' of 'rechts'? In: Remko Voogd, Kristof Jacobs, Marcel Lubbers en Niels Spierings (red.), *De verkiezingen van 2023. Van Onderstroom naar Doorbraak: Onvrede en Migratie* (p. 88-94). Leiden: Stichting Kiezersonderzoek Nederland.
- Harteveld, Eelco (2021). Fragmented foes: Affective polarization in the multiparty context of the Netherlands. In: *Electoral Studies*, jg. 71, p. 1-22 (doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102332).
- Heath, Anthony en Lindsay Richards (2020). Contested boundaries: Consensus and dissensus in European attitudes to immigration. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 46, nr. 3, p. 489-511.
- Hedegaard, Troels en Christian Larsen (2023). The hidden European consensus on migrant selection: a conjoint survey experiment in the Netherlands, Germany, Sweden, and Denmark. In: *Acta Politica*, jg. 58, nr. 4, p. 717-736.
- Hendriks, Inge, Marcel Lubbers en Peer Scheepers (2022). A Panel Study of Attitudes toward Ethnic Minorities and the Role of Changes in Individuals' Economic Situations. In: *International Journal of Public Opinion Research*, jg. 34, nr. 1, p. 1-20.
- Hochschild, Arlie (2016). *Strangers in their own land: Anger and mourning on the American right*. New York: The New Press.
- Hooghe, Liesbet en Gary Marks (2018). Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage. In: *Journal of European Public Policy*, jg. 25, nr. 1, p. 109-135 (doi.org/10.1080/13501763.2017.1310279).
- Huddy, Leonie en Alessandro del Ponte (2019). National Identity, Pride, and Chauvinism. Their Origins and Consequences for Globalization Attitudes. In: Gina Gustavsson en David Miller (red.), *Liberal Nationalism and Its Critics: Normative and Empirical Questions* (p. 38-56). Oxford: Oxford University Press.
- Irwin, Galen en Joop van Holsteyn (1997). Where to go from here? Revamping electoral politics in the Netherlands. In: *West European Politics*, jg. 20, nr. 2, p. 93-118.
- Kok, Stefan en Myrthe Wijnkoop (2024). *International comparative research on access to (extra)territorial asylum and humanitarian protection*. Den Haag: Clingendael.
- Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschieer en Timotheos Frey (2008). *West European politics in the age of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kunst, Sander (2022). *The educational divide in openness towards globalisation in Western Europe*. Amsterdam: Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology/Universiteit van Amsterdam.
- Kunst, Sander, Bram Geurkink, Anne Kuschel en Emily Miltenburg (2024). *Burgerperspectieven 2024*|3. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kustov, Alexander, Dillon Laaker en Cassidy Reller (2021). The Stability of Immigration Attitudes: Evidence and Implications. In: *The Journal of Politics*, jg. 83, nr. 4, p. 1478-1494.
- Lancee, Bram en Oriane Sarrasin (2015). Educated Preferences or Selection Effects? A Longitudinal Analysis of the Impact of Educational Attainment on Attitudes Towards Immigrants. In: *European Sociological Review*, jg. 31, nr. 4, p. 490-501 (doi.org/10.1093/esr/jcv008).
- Lubbers, Marcel (2022). *Richtgetallen immigratie en maatschappelijk draagvlak*. Den Haag: Adviesraad migratie.
- Margaryan, Shushanik, Annemarie Paul en Thomas Siedler (2021). Does Education Affect Attitudes towards Immigration? In: *Journal of Human Resources*, jg. 56, nr. 2, p. 446-479 (doi.org/10.3368/jhr.56.2.0318-9372r1).
- McLaren, Lauren en Ian Paterson (2020). Generational change and attitudes to immigration. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 46, nr. 3, p. 665-682.
- Miltenburg, Emily, Bram Geurkink, Simon Tunderman, Daan Beekers en Josje den Ridder (2022). *Burgerperspectieven 2022*|2. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Miltenburg, Emily, Bram Geurkink, Josje den Ridder, Sander Kunst en Take Sipma (2024). *Burgerperspectieven 2024*|2. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Noelle-Neumann, Elisabeth (1974). The Spiral of Silence A Theory of Public Opinion. In: *Journal of Communication*, jg. 24, nr. 2, p. 43-51.
- Norris, Pipa en Ronald Inglehart (2019). *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. New York: Cambridge University Press.

- Oudenampsen, Merijn (2024). Culturaliseren. Rechts-radicalen partijen adresseren economische zorgen door deze een culturele invulling te geven. In: *De Groene Amsterdammer*, jg. 148 nr. 5. Geraadpleegd op 14 januari 2025 via www.groene.nl/artikel/culturaliseren.
- Oudenhoven-van der Zee, Karen van (2024). *Burgers gelijkwaardig aan de ontwerptafel van beleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pellikaan, Huub, Sarah de Lange en Tom van der Meer (2007). Fortuyn's Legacy: Party System Change in the Netherlands. In: *Comparative European Politics*, jg. 5, p. 282-302.
- Postmes, Thomas, Ernestine Gordijn, Toon Kuppens, Frank Gootjes en Katja Albada (2017). *Draagvlak migratiebeleid*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Ridder, Josje den, Andries van den Broek en Leonard van 't Hul (2023). *Burgerperspectieven 2023*[1]. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Riek, Blake, Eric Mania en Samuel Gaertner (2006). Intergroup Threat and Outgroup Attitudes: A Meta-Analytic Review. In: *Personality and Social Psychology Review*, jg. 10, nr. 4, p. 336-353.
- Rios, Kimberly, Nicholas Sosa en Hannah Osborn (2018). An experimental approach to Intergroup Threat Theory: Manipulations, moderators, and consequences of realistic vs. symbolic threat. In: *European Review of Social Psychology*, jg. 29, nr. 1, p. 212-255.
- Schakel, Wouter (2021). Unequal policy responsiveness in the Netherlands. In: *Socio-Economic Review*, jg. 19, nr. 1, p. 37-57.
- Schakel, Wouter en Daphne van der Pas (2021). Degrees of influence: Educational inequality in policy representation. In: *European Journal of Political Research*, jg. 60, nr. 2, p. 418-437.
- Schaper, Joep en Claudia Hartman (2023). *Sceptische visies in het coronadebat. Lessen uit een mixed methods-onderzoek naar coronascapsis in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Scheepers, Peer, Mérove Gijsberts en Marcel Coenders (2002). Ethnic Exclusionism in European Countries. Public Opposition to Civil Rights for Legal Migrants as a Response to Perceived Ethnic Threat. In: *European Sociological Review*, jg. 18, nr. 1, p. 17-34.
- Scheffer, Paul (2018). Immigratie in een open samenleving. In: Godfried Engbersen en Mark Bovens (red.), *Regie over migratie: Naar een strategische agenda* (p. 57-106). Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- SDO2050 (2024). *Gematigde groei. Rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050*. Den Haag: Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050.
- Shepherd, Lee, Fabio Fasoli, Andrea Pereira en Nyla Branscombe (2018). The role of threat, emotions, and prejudice in promoting collective action against immigrant groups. In: *European Journal of Social Psychology*, jg. 48, nr. 4, p. 447-459.
- Smeets, Ionica (2024). *Hoeveel korter wordt de wachttijd op een sociale huurwoning als statushouders geen voorrang meer krijgen?* Geraadpleegd 12 augustus 2024 via www.ionica.nl/2923-2.
- Stephan, Walter, Lausanne Renfro, Victoria Esses, Cookie White Stephan en Tim Martin (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants. In: *International Journal of Intercultural Relations*, jg. 29, nr. 1, p. 1-19.
- Valentim, Vicente (2021). Parliamentary Representation and the Normalization of Radical Right Support. In: *Comparative Political Studies*, jg. 54, nr. 14, p. 2475-2511.
- Verkuyten, Maykel (2009). Support for Multiculturalism and Minority Rights: The Role of National Identification and Out-group Threat. In: *Social Justice Research*, jg. 22, p. 31-52.
- Vermeij, Lotte, Yvonne de Kluizenaar, Mark Reijnders, Marcel Coenders, Andries van den Broek, Dirk Postma en Maroesjka Versantvoort (2024). In: Lotte Vermeij, Yvonne de Kluizenaar, Mark Reijnders en Marcel Coenders (red.), *Koersen op kwaliteit van de samenleving* (p. 7-18). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Voogd, Remko, Kristof Jacobs, Marcel Lubbers en Niels Spierings (2024). Inleiding. In: Remko Voogd, Kristof Jacobs, Marcel Lubbers en Niels Spierings (red.), *De verkiezingen van 2023. Van Onderstroom naar Doorbraak: Onvrede en Migratie* (p. 17-19). Leiden: Stichting Kiezersonderzoek Nederland.
- Vries, Catherine de, Armen Hakhverdian en Bram Lancee (2013). The Dynamics of Voters' Left/Right Identification: The Role of Economic and Cultural Attitudes. In: *Political Science Research and Methods*, jg. 1, nr. 2, p. 223-238 (doi.org/10.1017/psrm.2013.4).
- WRR (2020). *Samenleven in verscheidenheid. Beleid voor de migratie-samenleving*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

- WRR (2023). *Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Zee, Karen van der en Ineke van der Gang (2007). Personality, threat and affective responses to cultural diversity. In: *European Journal of Personality*, jg. 21, nr. 4, p. 453-470.
- Zee, Karen van der, Jan Pieter van Oudenhoven en Ellen de Grijs (2004). Personality, threat, and cognitive and emotional reactions to stressful intercultural situations. In: *Journal of Personality*, jg. 72, nr. 5, p. 1069-1096.

Dit is een uitgave van:

Sociaal en Cultureel Planbureau
Postbus 16164
2500 BD Den Haag
www.scp.nl
info@scp.nl